

Research

ТОПОНИМИ ОТ ОСТРОВ ГЛАВИНИЦА / КЕФАЛЕНИЯ

Йордан ТАБОВ

Институт по математика и информатика, БАН

Abstract. The article proposes the following hypothesis: the examined Kefalenian toponyms are a product of the language of an old local dialect, grammatically related to the "Thraco-Pelasgian" dialects, which had a strong influence (including grammatically) on today's Bulgarian language.

Keywords: Kefalenian toponyms, dialects, Bulgarian language

Увод в кръга от проблеми

Драката

„Драката” е разпространен български топоним. В България има село и вилна зона с такова име (вж. картата на **Фиг. 1**), а освен това и други обекти – например чешмата в местността „Драката” в село Градец, Видинско,¹⁾ ресторант „Драката” в Ловеч, име-прякор на човек – „Любо Драката”.²⁾

Фигура 1. Фрагмент от карта на България с означени село с название „Драката” в Югозападна България³⁾ и вилна зона „Драката” на град Търговище, Североизточна България

Затова естествено появата на същото название на селище доста далече от днешните български граници събужда любопитство. На **Фиг. 2** го виждаме на остров Кефаления.

Фигура 2. Селище Dracata на остров Кефаления фрагмент от карта на Гърция⁴⁾

Непосредствено над него вдясно на **Фиг. 2** се чете название на друго градче – „Комитата” (Comitata). То също има дубликати в български имена: улица „Георги Комитата“ в Пловдив; Цанко Митов - Комитата (1856-1944) е най-младият четник от Ботевата чета.

Тези съвпадения сами по себе си са интересни, но в участващите в тях названия има и още нещо особено: те са членувани.

Славянски езици и български език

Българските топоним Драката и име/прякор Комитата са членувани. Членуването е интересна и важна особеност на граматиката на българския език. Сред европейските езици се срещат както езици в които има определителен член, така и езици, в които такъв липсва. Освен това в езици като английски и немски този член е отделен от думата и се поставя пред нея, докато българският „определителен член” се поставя в края на думата.

В славянските езици преобладаваща част от думите има общи корени, определяни като „славянски”.

Нещо повече, почти всички славянски езици имат и близки граматика: с падежи, без член, с използване на инфинитив ... Но българската граматика е „друга”. Това е било забелязано отдавна, още преди около 200 години. Един известен изследовател, Юрий Венелин (псевдоним на Георги Хуца), около 1823 г. е започнал да проучва българската история; живял е в България, събирал е български етнографски и исторически материал. Наблюденията и анализите му са публикувани в изключителния по своето значение труд „Грамматика на съвременното българско наречие”, отразяващ граматичните особености на български диалекти. Той е бил посрещнат от съвременните му филолози-славянофили с отрицателни оценки.

Друг известен филолог (от втората половина на XIX век) – Миклошич – е описал най-впечатляващите особености на българската граматика, сред които „употребата на запоставен член” (Милетич, 1891).

Членуването в българския език

Визията на Миклошич създава впечатление, че българският език просто се е отклонил от „общото славянско русло“. Но за друг много известен филолог, „бащата на сравнителното езикознание“ Я. Шлайхер, българският език е „опорочен“, т.е. се е развалил. Той пише: „Забележително явление е, че в долния Дунав и на югозапад от него се намира една група от съседни помежду си езици, които при всички техни племенни различия си приличат само по това, че са най-опорочените (die verdorbenen) в своите езикови семейства. Тези уродливи (missrathenen) синове са влашкият сред романските езици, българският сред славянските и албанският сред гръцките.“ Шлайхер добавя и още един важен за нашия анализ детайл : „Тези три езика си приличат особено и по това, че закачат члена на края на думата“ (Schleicher, 1850).

И така, „закачането на член на края на думата“ е впечатляваща особеност на българската граматика, споделена от езиците на съседни народи – румънците и албанците, които не са славянски.

Тези три съседни езика – румънски, български и албански – имат една и съща граматична особеност: определителен член, който се поставя на края на думата. Но все пак в този общ детайл има разлика: определителните членове са различни. Българските форми са –ът, -ят, -а, -я, -та, -то, -те; румънските са други, няма съвпадения с българските.

Но може би най-интересната особеност на българския език е членуването на личните имена и прякорите: видяхме го по-нагоре в примера с Драката и Комитата.

Проблеми

Случайно ли е съпадението на Кефаленийските Драката и Комитата съответно с български топоним и име/прякор? Има ли и други подобни съвпадения?

Тези въпроси водят към сериозни научни проблеми, някои от които са обект на анализ в редовете по-надолу.

Кефаленийски топоними с окончание „-та”

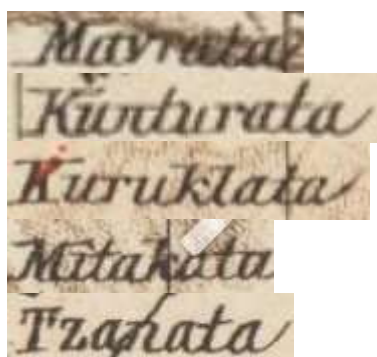
От Уикипедия

Статията Kefallinia (Regionalbezirk) в Уикипедия предоставя списък от названия на населени места – градове и села – в днешна Кефаления. Ето някои от тях:⁵⁾

Andriolata – Ανδριολάτα
Kambitsata – Καμπιτσάτα
Tzanata – Τζανάτα
Koundourata – Κουντουράτα
Vlachata – Βλαχάτα
Michata – Μιχάτα
Michalitsata – Μιχαλιτσάτα
Kaminarata – Καμιναράτα
Mantzavinata – Μαντζαβινάτα
Dellaportata – Δελλαπορτάτα
Monopolata – Μονοπολάτα
Grizata – Γριζάτα
Katsarata – Κατσαράτα
Kokolata – Κοκολάτα
Komitata – Κομιτάτα
Loukata – Λουκάτα.

От монографията за Кефаления от Парч

В монографията за Кефаления от Парч (Partsch, 1890) има карта с нанесени названия на населени места и други топоними. Ето няколко от тях, представляващи интерес за нашето изследване:

Членуване на имена в българския език

Примери от стара книга

Допреди стотина години членуването на имена и прякори/прозвища в българската реч е било доста разпространено. Ето цитати (със стария правопис; те отразяват и елементи от говорната реч) от книгата (Марангозов, 1937); **определителният член е с тъмен шрифт:** (1) „Шпионските думи на подлия гръкъ били подкрепени отъ чорбаджийското величие на Цонка Табакъ**тъ**, думата на когото ...”; (2) „Те дирили въ същото време и Христо Ивановъ Ловчалия**та**.”; (3) „...и апостолътъ Дончо Фесчия**тъ** били въ дома му.”; (4) „Филю изпратилъ по новоселчанина Иванъ Матеевъ Консул**тъ** писмо ...”; (5) „По пладне се събрали по-главните и по-буйните водители на възстанието, някои отъ тяхъ се били вече въоръжили въ дюкяна на Иванча Габровч**ето** и решили да вдигнатъ възстанието. Въ това събрание участвували ... Нанко Пачника, ... Колю Пачника, ...Колю Марангозчи**я**тъ, Иванъ Габровч**ето**, ... Симеонъ Барар**ъ**тъ, Маринъ Шоп**ъ**тъ, ... Петко Щърбана, ... Цонко Табака, ...”; (6) „За войвода на тая дружина се явилъ Дончо Фесчия**тъ**. ...Знаменосецъ първоначало билъ Иванъ М. Консул**тъ** ...”; (7) „Отишли Пенко Й. Чорбаджийски, Пенко Нищелк**ата** ...”; (8) „Въ това сражение, са убити: ... Илия Гръст**ата**, ... Колю Чолпана, ... и Кольо Попч**ето**.”; (9) „Още същата вечеръ възстанниците прибрали убитите си другари въ

плъвнята на Пенка М. Нищелката и набърже ги погребали.”; (10) „Пръв гръмналъ дядо Петко Бесата отъ Новата махала.”; (11) „Други едни отъ дошлите изъ боаза минали високо презъ махалите на Черни-връхъ и се спрели на „Чуклата”, висока поляна на северната страна на селото! (12) „... (отъ махала „Дългодрехите”, Столенско, ...)”; (13) „Тукъ били убити още: Йосю п. Радевъ, ... и Вълито...”; (14) „Когато някой отъ бягащите казалъ на Нанко Пачника:...”; (15) „Когато башибозуците отъ Дебневския боазъ навлезли въ махала Лъгътъ, ...”; (16) „Постомпирчето билъ съсеченъ на парчета, следъ геройска защита.”; (17) „Тукъ били убити Колчо Влайковъ, ... и Никола Фтичето, ...”; (18) „Тукъ били водачите: ... Колю Пачника, ... Петко Гръстата и много други ...”; (19) „... били избити възстаниците: ... Колю Попски Кундурата и Костадинъ Тумбалътъ.”; (20) „Когато населението избягало въ балкана и дядо Колю Лъгътъ съ момчетата ...”; (21) „Тази групичка на 16 май стигнала до габровските колиби „Годорчетата”, където се пръснала.”; (22) „Възстанието било потушено, но втория майсторъ на саби – Симеонъ Барарътъ, не билъ забравенъ.” (23) „Тамъ били изпратени ... Йонко Колевъ Марангозчиятъ, ... Нанко Пачника, ... Маринъ Шопътъ, ... Матю Радилътъ, Пенко Нищелката ...”

Членувани са били и имена/прозвища на мюсюлмани – например на потушавалите Априлското въстание Ахмед ага Тъмръшлията и Ахмед ага Барутанлията.

Лични спомени на автора за членуване на имена в български диалект

През петдесетте години на 20 век прекарах пет години в Перущица, където ходех на училище. Бях потопен в тамошните обичаи и диалект и имам за тях романтични спомени.

През тези години за връстниците си в Перущица бях „Даната” или още „Табовата Дана”. Обичайно беше аналогичното използване на имена

като „Ваната” и „Насевата Вана” за Иван Насев, „Насето” и „Тилевото Насе” за Атанас Тилев ... И още „Магдето”, „Надето”, „Данчето”, „Венчето” и т.н.

Сравнение на членувани български имена с кефаленийски топоними

Тук предлагаме списък на 6 кефаленийски топонима, съвпадащи с членувани български имена.

Кефаленийски топоним	български имена / прякори	Пореден номер
Komitata – Κομιτάτα	Георги Петров Банков – Комитата	(1)
	Ангел Иванов Въцов – Комитата	(2)
	Цанко Митов - Комитата	(3)
Loukata – Λουκάτα	Лука Иванов Поплуков– Луката	(4)
	Лука Станчев – Луката	(5)
	Георги Христосков – Луката	(6)
Koundourata – Κουντουράτα	Колю Попски Кундурата	(7)
	Георги Стоянов Кундурата .	(8)
Mavrata – Μαυράτα)	Стефан Мавродиев – Маврата	(9)
	Христо Тодоров Драсов – Маврата	(10)
Michata – Μιχάτα	Михаил Михайлов – Михата	(11)
	Михаил Алексиев – Михата	(12)
Tzanata – Τζανάτα	Иван Тенев - Цаната	(13)

Кратки бележки за българските имена / прякори от таблицата:

(1) Георги Петров Банков, известен като **Комитата** и Майора, е български революционер, участник в Българското опълчение и Кресненско-Разложкото въстание.

(2) Ангел Иванов Въцов – **Комитата** е български революционер участник в четата на Панайот Хитов, доброволец в Сръбско-турската война през 1876 г.,

опълченец от Руско-турската война през 1877 – 1878 г., участник в Сръбско-българската война през 1885 г., кмет на град Фердинанд през периода (1901 – 1902 г.).

(3) Цанко Митов - **Комитата** (1856-1944) е най-младият четник от Ботевата чета.

(4) Лука Иванов Поплуков – **Луката** е български офицер (поручик) и революционер, Воденски войвода на Вътрешната македоно-одринска революционна организация.

(5) Лука Станчев – **Луката** е учител по физика, по-късно преподавател в Пловдивския университет

(6) Георги Христосков – **Луката**

(7) Колю Попски **Кундурата**

(8) Георги Стоянов **Кундурата**

„От витановия род кметове в с. Кацелово са Христо Витанов ... и Георги Стоянов **Кундурата**.“¹⁵⁾

(9) Стефан Мавродиев – **Маврата**

(10) Христо Тодоров Драсов (Маврата) е кмет на Ловеч (1890 – 1893).

(11) Михаил Михайлов – **Михата**

(12) Михаил Алексиев – **Михата**

(13) Иван Тенев – **Цаната**

„Треньорът ще избира ... измежду доказани майстори Валентин Иванов -Чалъма, Иван Тенев - Цаната,“⁶⁾

Още няколко членувани топонима от Кефаления

Един от любопитните топоними на Кефаления е „Mantzavinata“ – „Μαντζαβινάτα“. В него можем да видим две български (използвани в българския език) думи – „манджа“ и „вино“ плюс окончанието „-та“.

Тези думи се използват и в Италия: например изразът „mangia con

vino” може да се преведе като „яжте с вино”. Най-вероятно в основата на топонима е италианският израз.

Друг също така любопитен топоним от Кефаления е „Dellaportata” – „Δελλαπορτάτα”. Причината да му обърнем специално внимание е аналогична – италианското „Della porta” има смисъл на „на вратата”, „от вратата”. То се среща и като фамилно име например в случая на Giovanni Battista Della Porta – Джовани Батиста Дела Порта (1535?-1615), „италиански натурфилософ, чиито експериментални изследвания в областта на оптиката и други области са подкопани от неговата доверчива загриженост за магията и чудодейното.”⁷⁾

В този ред на мисли логично сред имената на населени места в Кефаления срещаме името „Markantonata”, което може да се свърже с италианското име Марко Антонио и даже с латинското (от времето на античния Рим) „Марк Антоний” – Marcus Antonius – римски пълководец и триумвир.

Наличието на топоними „с италиански корен” на Кефаления е логично – тя е много близо до Италия.

За нас важно е обаче това, че и названията с италиански произход са „моделирани” по „калъпа” на българската граматика. Вероятно същото се отнася и за други топоними, чиято основа е гръцка дума или гръцко име. В монографията на Парч топонимите, представени на картата на стр. 109 и завършващи с окончание „-та”, са повече от 100. Списък-таблица с голяма част от тези топоними е представен в Приложение.

„Славянските” езици, граматика и гени

Лексика, граматика и политика

Откога и откъде е членуването на съществителните и прилагателните в българския език?

Използваната от филолозите и лингвистите класификация на езиците и групирането им в „семејства” го поставя в групата на

славянските езици. Обаче още в старите трудове по филология и лингвистика от XIX век са отбелязани десетина граматични особености на българския сред езиците от „славянската” група, които не се срещат в никой друг език от групата; една от тях е „задпоставеният член”.

В тази ситуация трябва да си дадем сметка за класификацията на езиците в групи: основен признак в нея е лексиката, т.е. наборът от думи, които се използват в нея. Почти не се обръща внимание на граматичните особености. Може ли те да служат за основа на някакви други класификации? Например: групата на езиците, в които има падежи, и групата на езиците, в които няма падежи? Или аналогично за членуването, за използването на инфинитив на глаголите? Би ли могло да се осъществи такава идея – за европейските езици? Преди около 30 години зададох този въпрос за падежите на един известен авторитетен холандски лингвист. Той помисли малко и ми отговори, че е имало опити за такива класификации, „но те са били изоставени, защото водели до грешни изводи”.

По начало доста детайли в лингвистиката са „политически чувствителни”. Затова трябва да си дадем сметка, че политиката и „патриотичните предразсъдъци” вероятно са повлияли на господстващите представи и методики. Изборът на лексиката като основа за класификацията на европейските езици в групи може да бъде обяснен с това, че през XVIII-XIX век в рамките на големите империи са били използвани голям брой „общи” за населението думи. Например в българския език са били използвани доста турски думи, и някои от тях са останали и се използват и в днешния български език. Така общите думи „сближават лексикално” езиците, а различните ги отдалечават.

Промяната в лексиката в резултат на политически промени често е доста бърза. Така е било след Освобождението на България от турско робство – ред използвани турски думи са били заменени със „славянски” – главно руски, по-малко чешки ... Така е било и в Гърция след първата

третина на XIX век; там опитът да се въведе „класически гръцки” – като се промени граматиката – претърпява провал.

Може да се каже, че като цяло лексиката на почти всички езици се променя непрекъснато; тези промени са по-малки и по-бавни в английския и някои езици на „политически силни” нации. Граматиката на повечето езици е значително по-консервативна; това трябва да се има предвид, когато разглеждаме езикови особености в миналото.

И така, имало ли е членуване в българския език в миналото? И доколко то е било разпространено? Старите ръкописи дават положителен отговор на въпроса за наличие на членуване в българския език още по време на появата на негов писмен вариант: например в Супрасълския сборник от края на X – началото на XI вече има случаи на членуване. То подкрепя хипотезата за общи корени на членуването в „кефаленските топоними” с членуването в българския. Но едновременно с това влиза в противоречие с господстващата в наши дни теория за: 1) масово навлизане на „славяни” на територията на Балканския полуостров от север, 2) „измиране” (или убиване, ликвидиране) на старото местно балканско население, и 3) за „елинизираниост” на това старо местно население – че то е било гръцко по език и култура към момента на „славянската” инвазия.

В следващите редове ще отправим критичен поглед към тази теория.

Сравнение на „северните” и „южните” славяни по гени

Вече все по-често се среща констатация на учени, изучаващи резултати от генетични изследвания, че „южните славяни” са генетично доста отдалечени от „северните” и не биха могли да бъдат потомци на един и същ „северо-славянски” народ.

Това налага внимателен критичен преглед на сведенията за „славяни”, за инвазията им на Балканите и за последствията от нея.

Кои народи в миналото са наричани „славяни“?

В известната книга на Мавро Орбини „Царството на славяните“ (Orbini, 1601) е даден следният отговор:

Gioanni Dubrauiο al 1. lib. della Boemia, Veneti, Slaui, Anti, Verli, ò Eruli, Alani, ò Massageti, Hyrri, Scyri, Sirbi, Emincleni, Daci, Suedi, Fenni, ò Finni, Prussi, Vandali, Burgundioni, Gothi, Ostrogothi, Visigothi, Geti, Gepidi, Marcomanni, Quadi, Auari, Peucini, Bastarni, Rosiolani, ouero Rufsi e Moscouiti, Poloni, Boemi, Slesi, & Bulgari, i quali tutti furono vna medesima natione Slaua; La

Както се вижда, много от включените в списъка на Орбини европейски народи не са славянски от днешна гледна точка – шведи, финландци, бургундци ... Книгата на Орбини лансира идеята за „скандинавски“ произход на изброените в нея „славяни“. Там има например специална глава "За нормандските славяни", която описва легендарните завоевания на викингите в Западна Европа.

В подкрепа на теорията си Орбини цитира произведения на свои предшественици.

От всичко това е ясно, че Мавро Орбини всъщност не е знаел добре кои народи са „славянски“; казано по-точно, кои от народите ще бъдат определени като „славянски“ според днешното схващане на смисъла на термина „славяни“. И че същото може да се каже за неговите съвременници и предшественици. Но Орбини е един от първите, който е започнал да пише подробно за славяните и тяхната история и най-вероятно преди него все още не е имало установено разбиране за термина "славяни" – в съвременния смисъл на думата. Той и неговите предшественици всъщност са се ръководили главно от названията на

различни групи хора - ако тези названия са били подобни на думата „славяни“, то самите народи са били сметени за славянски.

Всичко това води към хипотезата, че по времето на Орбини и преди него са били използвани външно подобни термини "словенски", "слави", "склави", "склавини" и други, които са имали различни значения. Вземайки ги за синоними (или близки по смисъл), предшествениците на Орбини и самият той значително разширяват списъка на „славянските народи“.

Интерен и поучителен е примерът с названието „склавини“; ще се спрем на него малко по-подробно.

Склавини

Използването на термина „склавини“ илюстрира добре ситуацията с противоречията в тълкуването му в съвременната наука. Счита се, че арабската дума „Sakaliba“ означава „склавини“. Ето какво пише за това Ц. Степанов:

[3]начението на арабската дума Saqaliba (t) / saqlabi все още не е напълно разбрано. Повечето съвременни изследователи са склонни да го възприемат като неетническо наименование, особено през 9-10 век. Установено е, че за арабските автори saqlabi / saqaliba само частично, т.е. в определени случаи, то съвпада по значение с днешната дума „славяни“. В арабските източници често се говори за роби (а понякога и за слуги); те също са били наричани с посоченото име. Известно е, че такива роби са живели в различни райони под управлението на Арабския халифат - в Испания, Северна Африка, Близкия изток и Централна Азия (Заимова, 2000).

Да сравним това с данни от Дубровнишките търговски документи от XV век: в тях са запазени случаи на употреба на думата „склавина” – тя е означавала продукт, с който се е търгувало. Такъв пример имаме на Фиг. 3; склавина е „плътен шаячен плат от груба вълна” (Гюзелев, 2001). Нещо като материлът, от който са били правени ямурлуците ... Този факт подсказва хипотезата, че „склавини” са били хората, облечени с дрехи от „склавина” – простолюдие, роби, в армията – пехота ... Ако това е вярно, на Балканите са нахлували големи пехотни армии, чийто етнически състав не е уточнен; но понеже те са нахлували от север, вероятно от страни с по-хладен климат, облеклото им е било направено от „по-топли” платове. Тази идея ни насочва към населението на днешните Бавария, Полша, Чехия, Словакия, Швеция...

³ Българските склавини били известни със своята здравина плътни шаячни платове от груба вълна, често използвани за опаковане на платовете, кожите, вощка и вълната, с които дубровничаните търгували в османските провинции на полуострова.

Фигура 3. Обяснение за „българските склавини”

Варварите от север - „склавите” – като политически вдъхновител

В историческите интерпретации на немски учени често се усеща предразсъдък: че така наречените в гръцките и латински съчинения „склави”, славяни и др. с подобни названия, са не само диви и нецивилизовани, но и жестоки, убийци, кръвожадни, унищожавачи всичко културно. Тук би трябвало да потърсим влияние на емоционално отношение към традиционни врагове, на политически предразсъдъци ... Другояче изглеждат историческите интерпретации на руски, полски, чешки учени. В тях често се усещат други предразсъдъци: че „славяните” са били славни и победоносни воители, които са населили обширни територии на Балканите, които бързо са възприели гръцка и латинска

култури, покръстили са се ... Набляга се на „родството” на „всички славяни”, на техния „общ език.“

„Траките” и влиянието им върху граматиките на „балканските народи”

Миклошич е един от учените, които, търсейки обяснения на някои специфични особености на езиците на Балканския полуостров, са се насочили към възможно влияние върху тези езици на старото, „автохтонно” население на Балканския полуостров, означавани в днешната наука като „траки” и „трако-пеласги”. Българският филолог Милетич обяснява неговите възгледи така (Милетич, 1891):

За това, споредъ Миклошича, тракийското племе е онзи прастаръ елементъ, изъ който могатъ да се разтълкуватъ нѣкои инакъ съвсѣмъ не ясни явления, задружни на ромънския, българския, албанския, новогърцкия и отъ части сѣрбския езикъ. Къмъ

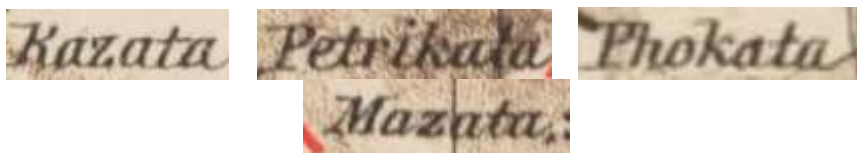
Един от елементите на това „тракийско” влияние върху съвременните му балкански езици според Миклошич е „запоставеният член” (Милетич 1891).

4) Употрѣблението на запоставенъ членъ, което не е свойствено на ромънскитѣ ни на славянскитѣ езици, въ ромънския, българския и албанския езикъ.

И така, според визията на Миклошич, членуваните с „-та” думи и имена-прякори в българския език са продукт на „*тракийско влияние*”. Това ни насочва към хипотезата, че въобще съвпаденията на български думи и имена/прякори завършващи на „-та” с кефаленийски топоними е също така резултат от „*тракийско влияние*”, на стари връзки между жителите на Кефаления и на източните части на Балканския полуостров.

Още примери на „тракийско влияние“ върху езиците в Кефаления и североизточните Балкани

Кацата, Петриката, Фоката и Мацата в Кефаления

(Partsch, 1890)

Кацата, Петриката, Фоката и Мацата в България

„Камен Дойчинов, известен като Камен **Кацата**, е български блус певец.”⁸⁾

„Точно срещу нея, на мястото на бизнесцентъра, пък се е намирала култовата кръчма за времето си „Двете братлета”. Там двамата братя, Петър и Камен Каравасилеви гевезели своите редовни клиенти с рибни деликатеси. Рибената чорба там е била най-вкусна в целия град. Отделно се предлагали рибени специалитети от всички видове риби плувачи в Дунава, приготвяни от по-големия брат Петър /Петриката/”.⁹⁾

„И този ход променя основно неговия живот. Защото там среща Никифор Стоичков – Фоката – командир на младежката бригада, който на практика го тласка към волейбола.”¹⁰⁾

„ФК „Оряхово“ надви над тима на ФК “Папура“ с резултат от 3:2. За играч на мача бе избран Илиян Ценов – Фоката от Оряхово”.¹¹⁾

„Мацата препоръчал Кокала за Лом... Левски от Лом нямаше особена конкуренция в Северозападна Трета лига. Всички свързват тима с първия българин, вкарал гол в групите на Шампионската лига с БГ отбор – Мариян Огнянов. Мацата, както всички наричат халфа, е двигателят на тима”.¹²⁾

Топонимите/названията Кефаления и Главиница

Думите Кефаления и Главиница съвпадат по смисъл; за всяка от тях се казва, че е „калкова форма” на другата (Милев, 1966). В различните извори топонимите / названията Кефаления и Главиница се срещат записани с различни азбуки и са представени с различни форми. Срещат се например: Главиница, Главеница, Кефалиния, Кефалония, Кефалия, Галфуния, Cephallenia, Cephalonia, Kefalonia, Kefalonia.

С тези названия са означавани различни неща. На първо място трябва да се отбележи:

- 1. Остров Кефаления. С такова име има и
- 2. византийска тема (Cephallenia (theme), византийската Тема Кефаления е включвала и едноименния остров.
- 3. област(и),
- 4. епископия,
- 5. град(ове),

и може би евентуално и други обекти.

Ето и малко повече подробности за данни от изворите

Остров

Специално внимание заслужава названието, с което е отбелязан Остров Кефаления на картата на Ал-Идриси,¹³⁾ според Милер (Miller, 1928) с латински букви то може да се представи като “galfunia” (Фиг. 4). Като се имат предвид особеностите на арабската писменост, то може да се интерпретира като свързано с „главуния”, а оттук и с българските форми Главиница и Главеница.

Фигура 4. Фрагмент от копие с „транслитерация от К. Милер” на карта¹⁴⁾ от монографията на К. Милер (Miller, 1928) за съчинението на ал-Идриси

Византийска тема

На картата на Фиг. 5 е представена темата Кефаления

Фигура 5. Фрагмент от картата „Византия в борба за възстановяване на властта си на Балканския полуостров (VII-XI век)” от П. Коледаров (Ангелов, 1971). Означени са създадените през VII-IX век византийски военно-административни теми Никопол, Кефалония и Елада.

Област

Топонимът Главиница е споменат общо 5 пъти в съчинението на Ана Комнина (Комнина, 1965), от тях веднъж той се отнася за Добруджа, а четири пъти за обект в южната част на Балканския полуостров.

Според В. Златарски едно от названията Главиница в съчинението на Ана Комнина се отнася за област Главиница и че тази област е различна от споменавани и обсъждани на други места възможни селища с име Главиница. Той цитира съответния текст така: „Но, пише Анна Комнина, ... той (Роберт) прекарал седем дена в областта Главиница” (Златарски, 1994) и специално подчертава, че е обосновал мнението си в статията (Златарски, 1923).

„Провинция Главиница” отбелязва и Иречек (**Фиг. 6**).

Малатерра (XI в.) нарича епиротите българи, Арта – български град. В споменатия договор на Алексей III и в други съвременни грамоти редом с провинциите Янина и Главиница е наречена една Вагенеция или Вагнеция. Грамотата

Фигура 6. Текст на Иречек, в който се споменава „провинция” Главиница в южната част на Балканския полуостров (Иречек, 1999).

Епископия

Епископът на Главиница¹¹ заповядваме да има в самата Главиница, и в Канина¹², и в Неаниска¹³ 40 клирици и 40 парици.

Епископът на Мъглен да има в самия Мъглен, и в Просек¹⁴, и в Морихово¹⁵, и в Сетина¹⁶, и в Острово, и в Заодрия¹⁷ 15 клирици и 15 парици.

Фигура 7. Текст за епископията Главиница в една от „Грамотите” на Василий II (Грамоти на Василий II, 1965).

Епископията Главиница е спомената в една от грамотите на Василий II (Грамоти на Василий II 1965); от информацията там (**Фиг. 7**) можем да съдим за размерите и значението на тази епископия в сравнение с останалите епископии на тогавашната Българска църква: определените за Главиница парици и клирици са на брой по 40, а това е максималното число – 40 – за париците и клириците на епископиите на БЦ в тези грамоти. Т.е. Главинишката епископия е била една от най-големите и авторитетни български епископии. На **Фиг. 7** виждаме броя на отпуснатите за Мъгленската епископия парици и клирици – по 15, почти 3 пъти по-малко от главинишките. Сравнението на тези числа води до извода, че Главинишката епископия едва ли е била свързана (т.е. носила името) на някое незначително селище „Главиница” в Южните части на Балканския полуостров; изглежда много вероятно тя да е била епископия на „темата Главиница” или на област с приблизително същото землище.

Град(ове)

Названието Главиница се среща и в Житията на св. Климент Охридски, епископ Велички. Най-важните мнения за идентификацията му към средата на XX в. са описани в (Милев, 1966). Сред тях преобладава визията, че то е название на град.

Важно е да се отбележи, че в стари печатни издания на това житие – на старославянски – названието Главиница е еквивалентно на Кефаления (**Фиг. 8**), а Кефаления е представена с различни форми: Кефалин, Киефалны, Кефаления (Милев, 1966).

6. Μάλιστα δὲ τὰς διατριβὰς ἐποιεῖτο περὶ τε τὴν Ἀρχιδᾶν Ἰλλυριῶν πόλιν τῶν πέριξ πόλεων οὖσαν μητρόπολιν, ἣ νῦν Ἀρχίδα κατὰ τὴν Μυσῶν ὀνομάζειται γλῶσσαν, καὶ τὴν Κεφαλληνίαν, μετονομασθεῖσαν κατὰ τὴν Βουλγάρων φωνὴν Γλαβρινίτζαν, ἐνθα καὶ ὑπομνήματα καταλέλοιπεν.

6. Паче же прѣвѣманіи терраци въ Лицидонѣ граде наирѣчьскомуу, окрѣстнии градоуиъ быешн ѿтѣ, нже нѣиѡ Охридѣ нмѣнует се по мусинскомуу ѣзыку, н въ Кефаліи нмѣнующиу болгарскимъ ѣзыкомъ Главница, надеже н въспомнанаи ѡстан, рѣкше книжеи.

Фигура 8. Текст от Житието на св. Климент Охридски според негови стари печатни издания (Милев 1966)

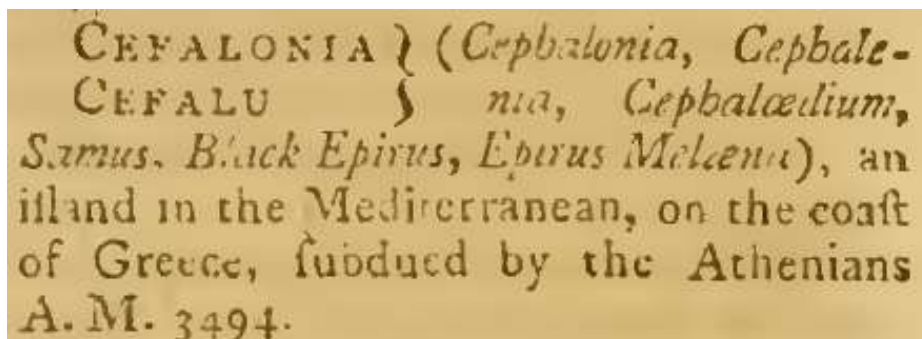
Остров Кефаления и Епир

Кефаления е означена като **част от Епир** на известната карта на „Гърция” на Софиани в атласа Ортелиус „Парергон” в издание от 1595 г. (Фог. 9).

Връзката на Кефаления с Епир е намерила отражение и в названието ѝ „Черен Епир”, отбелязано в монографията (Руче, 1803) – Фиг. 10.

Фигура 9. Фрагмент от картата „Гърция” на Софиани (Sophiani, 1595): Кефаления е изобразена като част от Епир

Фигура 10. Текст за остров Кефаления в монографията (Pye, 1803): цитирани са различни названия на острова, едно от тях е „Черен Епир”

Топоними и „елинизация”

Още един кефаленийски топоним: “Aphrata”, „Афера” и “Ather”

Интересно и важно е да сравним формата, в която са представени някои топоними от Кефалония в изворите.

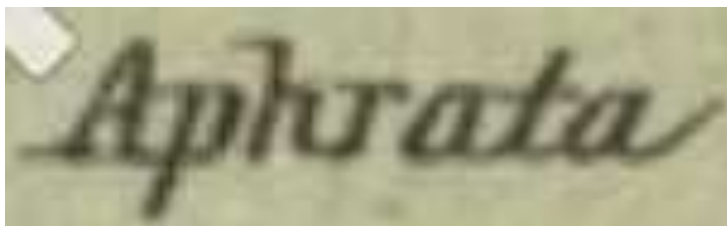
Ана Комнина пише за „нос Афера”. В руския превод на нейното знаменито съчинение „Алексиада” този топоним е представен именно като „нос Афера” (Фиг. 11):

остальным войском и с сыном, как у него, когда он находился у Афера (это мыс Кефалинии), начался тяжелый приступ лихорадки. Изнемогая от лихорадочного жара, он

Фигура 11. „Нос Афера” в руския превод на „Алексиада”

В английския превод на същия текст четем: „whilst he was lingering near Ather (which is a promontory of Cephalenia) he was seized with a violent fever.”

Названието на този топоним, записано от Парч през втората половина на XIX в., е: “Aphrata” (Фиг. 12).

Фигура 12.. “Aphrata” на картата на Парч (Partsch, 1890)

Коя от формите “Aphrata”, „Афера” и “Ather” е най-близо до названието, използвано от местното население за въпросния нос?

Употребената от Ана Комнина форма „Афера”/ “Ather” на топонима добре се вписва в схемата на важен процес, протичащ на Балканите по нейно време, характеризирани като „елинизация”.

„Елинизация” на варвари

В писаното от ред историци се отделя много внимание на исторически процеси, нарпичани „елинизация”. Те се описват така: част от „негръцкото” население на Балканския регион, подразбирано като „варварско”, се „цивилизова” от „елините”, научава се на „културни навици”, възприема елементи на гръцкия език и гръцкия манталитет, започва да използва гръцки названия на градове и местности и т.н.

Ще направим кратък преглед на някои от по-важните за нашите цели „елинизации” в нашия регион: (а) „Македонска” елинизация – започнала по времето на Александър Македонски и продължила около век след това; (б) Първа „римска” елинизация - минават години, хегемонията на македонците избледнява; идва часът на „великия Рим”. През това време „варварите” на Балканите са успели да се изплъзнат от „ръководството” на учителите си – македонци и са успели да „подивеят”; през II век започва първата „римска” елинизация. За нея четем: „Именно в края на II и началото на III в. се извършва синтезът на гръцката култура ...” (Браун, 1999): „През II в. след Христа гръцката култура изживява

забележителен Ренесанс.” (Браун, 1999); (в) Втора „римска” елинизация - тя става на фона на действията на Юлиан Отстъпник, който възстановява езическите храмове и им връща земите; на християните забранява да преподават литература в училищата (Божилов et al., 1997). Така „Към средата на IV в. Атина отново е процъфтяващ университетски град ... философията отново залива Гърция” (Браун, 1999); (г) „Византийска” елинизация през втората половина на XI и XII в. - в българската историография този период е обект на специално внимание.

Особено интересни са фактите и разсъжденията, представени от И. Снегаров: „... във византийските кръгове се явила неприязън към етнографските имена на българската земя. Още Теофилакт е наричал българските топографски названия варварски.” (Снегаров, 1924). „...Под влияние на това течение са почнали да притурят към българските имена на епископските градове класическите гръцки названия ... Например:

ὁ Σιγγιδῶν ἦτοι Βαλεγγράδων, ὁ Εδέσσης ἦτοι Μογλένων, ὁ Κεφαλληνίας
ἦτοι Γλαβινίτζης, ὁ Σθλανίτζης ἦτοι Πελλῶν
”

(Снегаров, 1924)

В цитирания гръцки текст прави впечатление връзката Кефаления – Главиница.

Интересен детайл от получената историческа картина, отчитаща влиянието на такива процеси, е тяхната повторемост: след период на „елинизация” следва период, през който „варварското население” се връща в първоначалното си състояние и възниква ситуация, в която отново протича процес на „елинизация”. Разбира се, всички такива процеси през различните периоди имат и свои специфични особености; в някои случаи „предишното, елинизирано население” на даден регион е заменено с ново, какъвто е случаят със „заселването на славяни”. П. Браун (1999) специално подчертава тази повторемост: „... удивителния

начин, по който гръцката култура след времето на завоеванията на Александър Велики налучква ритъма на своето оцеляване – протяжен, способен на фини нюанси, търпящ повторение като църковен напев” (Браун, 1999),

Тази картина е изцяло в традициите на „класическата” антична история, обработена от „хуманистите” през Ренесанса,

Практиката обаче е показала, че „истинска елинизация” не е била възможна без провеждането на масово училищно образование, обхващащо широки слоеве от населението. Описаното от Фалмерайер състояние на „селското население” на Елада към 1830 г. (разговорен език, включващ „славянски” думи и др.) е било променяно бавно, но даже и продължителните усилия на гръцката „елинска” интелигенция през XIX и XX век не са успели да осъществят „истинска елинизация”, а само частична – напъните да се въведе „класически гръцки” (катаревуса) са се оказали напразни, и е бил приет „димотики” – „полу-оварварен” вариант на „чистия елински”. Т.е. да се направи още веднъж онова, което според историци като Браун е било постигано многократно, се е оказало невъзможно даже и за „масовото училище”. Следователно представата за „елинизация” през античността и средновековието като масов процес, обхващащ широки слоеве от народа, е погрешна.

Най-вероятното обяснение за „елинистичните” детайли (в това число и топоними) в писмените свидетелства е периодична „мода” сред някои кръгове от „елинската интелигенция” в региона: да използват „елински”, „културни” названия вместо (или заедно с – каквито са цитираните по-горе примери на Снегаров) варварските. От такава гледна точка може да се преценят и топонимите, използвани от Ана Комнина (сред тях еднаквите по смисъл и представляващи превод един на друг Главиница и Кефаления).

По тази логика най-вероятно споменатото от Ана Комнина название „Афера”/ “Ather” е „елинизирана” форма на местното название “Aphrata”, използвана от някои византийски кръгове.

„Варварските” топоними у Ана Комнина

В своя разказ „Алексиада” за съвременните ѝ събития и участието на баща ѝ в тях Ана Комнина е използвала автентични разкази на участници, които са били свързани с армията, а не с „културните”, „елински” кръгове, и са употребявали названия и топоними от масовата практика – възможно, с някаква удобна за тяхната реч промяна, но все пак не „класически елински”, а по-скоро близки до „простонародната”. Това е вероятното обяснение на факта, че в „Алексиадата” има немалко названия, имена и др., които излизат извън рамките на „строгата елинизация”, характерна например за епохата на Ренесанса – XV-XVI в. И в неговите рамки трябва да се съобразяваме с факта, че названията „Главиница” и съответно „Кефаления” в различните им форми може да са използвани в старите текстове като означаващи различни обекти – населени места, остров, област, тема и т.н.

Българи на остров Кефаления

Друго интересно старо свидетелство е цитираното от Парч, че остров Кефаления е бил определян като „земята на славяните” („οἰκοθεσία τῶν Σθλάβων”) (Partsch, 1892). В тази светлина изяснената по-горе картина за използването от „славяните” или/и българите на остров Главиница – Главуния – Кефаления „българско членуване” се допълва от данни, събрани от Иван Божилов за българския род (фамилията) Асани – Асен от острова.

Според Иван Божилов (Божилов, 1994) и (Божилов, 1995) остров Кефаления/Главиница представлява „средищно място на картата на Асеновата диаспора”. Той предполага, че най-вероятно българската

„фамилия” Асани – Асен на Кефаления е род на преселници, които са дошли там около средата на XV в.; във всеки случай между 1521 и 1547 г. Асеновци са подарили на жителите на Кастело Сан Джиорджио (тогава столица на острова) земя (!), на която по-късно били построени манастирът и църквата „Св. Франческо” (Божилков, 1994). Асеновци били включени и в Златната книга на Кефаленийските благороднически семейства (Божилков, 1994).

Фамилният герб на Асеновци от Кефаления „категорично насочва към царски произход: върху щит с почти квадратна форма са представени два изправени на задните си лапи лъва ... Над щита е изобразена владетелска корона.” (Божилков, 1994) (Фиг. 13). Той прилича на средновековните изображения на български гербове, но е различен от останалите.

Къде са били владетели прадедите на кефаленийските Асеновци?

Фигура 13. Герб на фамилията Асани (Асен) на остров Кефаления (Божилков, 1994).

Изводи

Разгледаните в статията кефаленийски топоними – главно от монографията на Парч и регистрите в Уикипедия – показват съвпадение с членувани (завършващи на „-та“) български топоними и имена/прякори. Членуването с „-та“ в края на думите е специфична особеност на българската граматика. Големият брой на съвпаденията дава основание за извода, че те не са случайни, а имат общ произход от старите езици/диалекти на местното население. Тази ситуация ни насочва към една идея, лансирана преди повече от век от известния филолог Миклошич: че членуването в българския език е остатък от говора на „тракийското“ (или „трако-пеласгийското“ според терминологията на други автори) население.

Успоредно с това от анализа на резултатите от генетични изследвания става ясно, че българите и съседните им народи са генетично „отдалечени“ от „северните славяни“, и че – нещо повече – генетичният им произход е предимно местен, „автохтонен“.

Естественият извод от тези разсъждения е следната хипотеза: кефаленийските топоними са продукт на езика на стар местен говор, граматично сроден на „трако-пеласгийските“ говори, оказали силно влияние (включително и граматично) на днешния български език.

Един интересен допълнителен проблем предлага ударението в съвременните кефаленийски топоними завършващи на „-та“: то е на предпоследната сричка. В „буквено“ съпадащите с тях български имена и топоними то е на различни места: на предпоследна сричка, както е например при „Луката“, или в началото, както е при „Цаната“. Дали на Кефаления това е стара традиция на местния говор, или е продукт на „стандартната елинизация“, прокарана в Гърция след 1830 г.? На този и още много други въпроси предстои да се търси отговор.

ПРИЛОЖЕНИЕ

Избрани топоними от монографията (Partsch, 1890)

Musata Alevrata Alonata
Andreolata Andriosata Antypata
Aphrata Benekata Borsekata
Bekaterata Bugerata Chaliotata
Chelmata Daphnata Davyata
Demutsantata Depharanata
Dilinata
Dimisianata Divarata Domata
Dorizata Drakata Drakopulata
Germanata Grizata Kalligata
Kalkanata Kamparata Kampitsata
Konidgrata Karantinata
Kardakata
Karusata Karûza Kapsolata
Kato Katelimata Kazata
Katapodata Katsarata
Klismata
Kokkolata Kompothekrata

Kontogurata

Kadumparitsata Kukurata

Kivturata

Kurkumelata Kuruklata

Liakkuditsa Lekatsata

Livuthinata Iupata

Iurdata Magulata

Murkantomata Markata

Markulata Mavrata Mathata

Matsukata Mavrikata

Mazarakata Medangata Menegata

Melaxata Minetata Miniatata

Mitakata Mohhitata Muzakata

Patrikata Peratata Petrikata

Pharaklata Phokata

Phrankata

Phraphta Poriarata Pulata

Raphtopulata Sarlata Simota

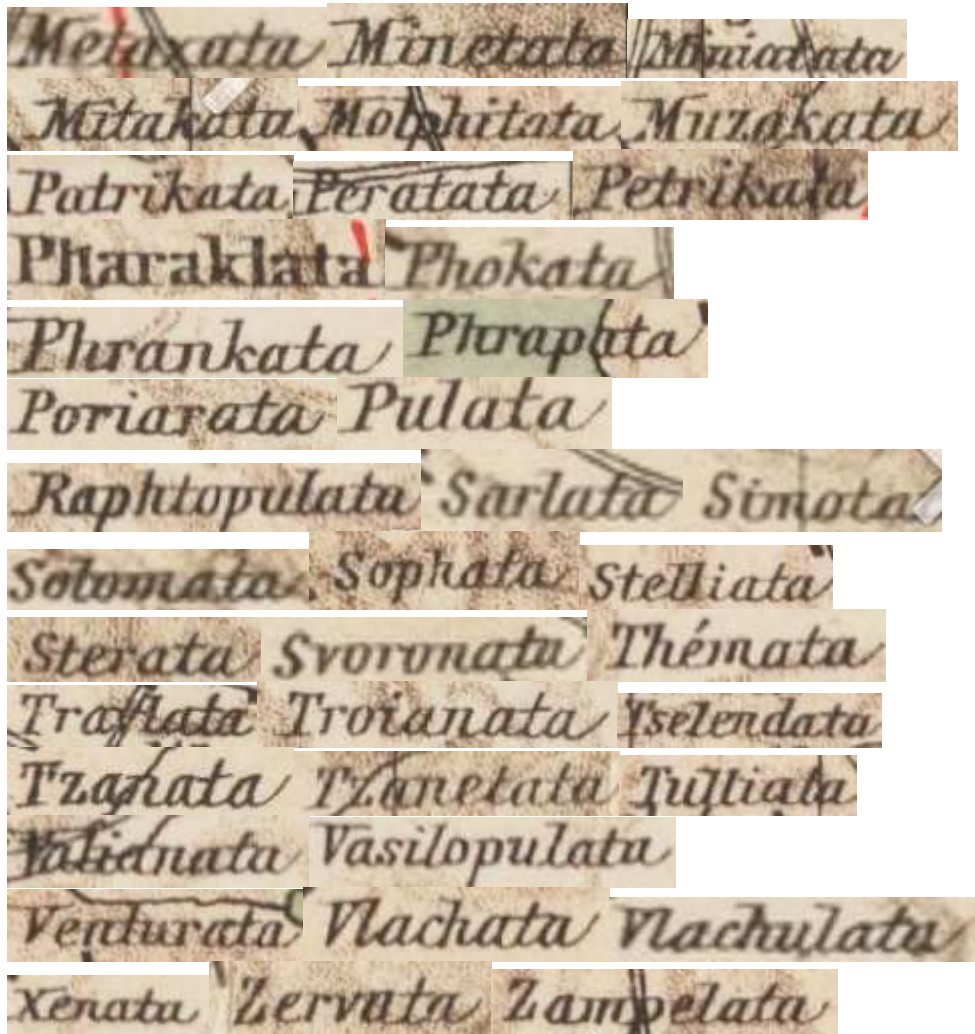
Sotomata Sophata Stelliata

Sterata Svoronata Themata

Traffata Troianata Yselendata

Tzahata Tzanetata Tulliatata

Vasildnata Vasilopulata Venturata
Vlachata Vlachulata Xenata
Zervata Zampelata
Germanata Grizata Kolligata
Kalkanata Kampanata
Kampitsata
Konidgrata Karantinata
Karusata Karûza Kapsolata
Kato Katelimata Kazata
Katapodata Katsarata
Klismata
Kokkolata Kompothekrata
Kontogurata Kidupparitsata
Kuturata Kivturata
Kurkumelata
Kuruklata Lakkuditsa
Lékatsata Livuthinata
Lupata Turdata Magulata
Mirkantmata Mirkata
Markulata Mavrata Mathata
Matsukata Mavrikata
Mazarqkata Medangata Menegata

БЕЛЕЖКИ

1. <http://vidin-online.com/cheshmi/cheshmata-v-drakata-v-selo-gradets>
2. https://bg.wikisource.org/wiki/%D0%A9%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D1%8F%D1%82_%D0%B2%D0%BD%D1%83%D0%BA
3. <https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0>
4. <http://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~793~60098:Greece---with--inset-maps-of-Corfu->

5. [https://de.wikipedia.org/wiki/Kefallinia_\(Regionalbezirk\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Kefallinia_(Regionalbezirk))
6. <https://19min.bg/news/2/116473.html>
7. <https://www.britannica.com/biography/Giambattista-della-Porta>
8. https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD_%D0%9A%D0%B0%D1%86%D0%B0%D1%82%D0%B0
9. <https://m.facebook.com/402696459853968/photos/a.402721683184779.1073741828.402696459853968/556976424425970/?type=3>
10. <https://bvf.bg/news/item/5980-boris-gyuderov-liderat-i-kapitan.html>
11. <https://kozloduy-bg.info/107060/fk-miziya-e-nachelo-vav-vremenoto-klasirane-na-dunavska-liga-2020/>
12. <https://sportal.bg/news-2021060412015140360>
13. Подробности за създаването на картата и автора ѝ могат да бъдат прочетени в статията http://en.wikipedia.org/wiki/Muhammad_al-Idrisi
14. Картата може да се види на адрес [http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/h?ammem/gmd:@field\(NUMBER+@band\(g3200+ct001903\)\)](http://memory.loc.gov/cgi-bin/query/h?ammem/gmd:@field(NUMBER+@band(g3200+ct001903)))
15. <https://obuch.info/krsteo-malchev-marinov-vzpitanik-na-morskoto-uchilishe.html?page=5>

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов, Д. (1971). *Образуване на българската народност*. София: Векове. София.
- Божилков, И. (1994). *Асеновци (1186-1460): генеалогия и просопография*. София: Изд. БАН „проф. Марин Дринов“.
- Божилков, И. (1995). *Българите във Византийската империя*. Изд. БАН „Проф. Марин Дринов“.
- Божилков, И., Билярски, И., Димитров, Х. & Илиев, И. (1997). *Византийските василевси*. София: Абагар.

- Браун, П (1999). *Светът на късната античност*. София: Наука и изкуство.
- Грамоти на Василий II (1965). *Гръцки извори за българската история – том VI*. София: Изд. БАН, с. 40-47.
- Гюзелев, В. (2001). *Дубровнишки извори за българската история*. София: Изд. БАН.
- Заимова, Р. (2000). *Арабски извори за българите*. София: Тангра ТанНакРа.
- Златарски, В. (1923). Намереният в Албания надпис с името на българския княз Борис-Михаила. *Slavia*, 2(1), 70-79.
- Златарски, В. (1994). *История на българската държава през средните векове, Т. 2*. София: Изд. БАН „Проф. Марин Дринов“.
- Иречек, К. (1999). *История на българите*. София: Корени.
- Комнина, А. (1965). *Алексиада*. Москва: Наука.
- Марангозов, И. (1937). *Новоселското въстание: осемдневната борба под Мара Гидия*. София: Воен.-изд. фонд.
- Милев, А. (1966). *Гръцките жития на Климент Охридски*. София: Изд. БАН.
- Милетич, Л. (1891). Д-р Франц Миклошич и славянската филология. *Сборник народни умотворения, наука и книжнина*, 5, 355-499.
- Снегаров, И. (1924). *История на Охридската архиепископия*. София: Гутенберг.

REFERENCES

- Miller, K. (1928). *Weltkarte des Idrisi vom Jahr 1154 n. Ch., Charta Rogeriana. Wiederhergestellt und herausgegeben von Konrad Miller*. Stuttgart : Konrad Miller.
- Orbini, M. (1601). *Origine de gli SLAVI & progresso dell Imperio loro*. In Pesaro, appresso Gier Concordia.

Partsch, J. (1890). *Kephallenia und Ithaka: Eine geographische Monographie*.
Gotha: Perthes.

Pye, C. (1803). *A new dictionary of ancient geography, exhibiting the modern
in addition to the ancient names of places*. London: T. Longman & O.
Rees.

Schleicher, A. (1850). *Die Sprachen Europas in systematischer Übersicht*.
Bonn: König.

Sophiani, Graecia. (1595). In: Ortelius, Abraham. *Parergon, sive Veteris
Geographiae aliquot Tabulae*. [Bound with:] *Nomenclator
Ptolemaicus*. Christopher, Plantin.

✉ Professor Jordan Tabov
Institute of Mathematics and Informatics
Bulgarian Academy of Sciences
Acad. Georgi Bonchev Str., Block 8,
1113 Sofia, Bulgaria
E-Mail: jordan@tabov.com

© 2022 Venets: Author

